

Calogero Bellanca

Historyczne centrum Palermo

Ochrona Zabytków 39/2 (153), 110-113

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

materiałów studialnych, planistycznych i projektowych.⁸ Określono obszary wymagające współpracy województw dla kompleksowej ochrony krajobrazu kulturowo-przyrodniczego i poszczególnych dóbr kultury. Postawiono także wnioski o podjęcie badań konserwatorskich historycznego osadnictwa wiejskiego ziemi chełmińskiej. Ze względu na studialny charakter opracowania pominięto w nim zagadnienia etapowania procesów rewaloryzacji; nie zbilansowano niezbędnych nakładów finansowych, mocy przerobowych, potrzeb materiałowych, sprzętowych i lokalizacyjnych dla grup remontowo-bu-

⁸ M. in. studiów specjalistycznych, uzupełniających dla chronionych obszarów, planów szczegółowych zagospodarowania i rewaloryzacji dla najcenniejszych zespołów staromiejskich, studiów urbanistyczno-konserwatorskich dla chronionych ośrodków, planów zagospodarowania chronionych wsi w szczegółowszych skalach.

⁹ Nie związane z liniami podkładów mapowych i istniejącymi, łatwymi do zidentyfikowania elementami przestrzeni.

dowlanych i konserwatorskich realizujących zadania konserwatorskie. Mankamentem opracowania było niewykonanie studium historycznej sieci komunikacji i transportu drogowego, wodnego i kolejowego; mało precyzyjne oznaczenie granic obszarów chronionych⁹ (co wynikało z krótkich terminów wyznaczonych na badania); niezwrócenie uwagi na historyczne podziały administracji kościelnej.

Na zdecydowane trudności natrafiono w poszukiwaniu osadnictwa wiejskiego i zachowanych wartościowych wiejskich układów przestrzennych.

Braki te usiłujemy wyeliminować w podobnym opracowaniu przygotowywanym w toruńskiej pracowni urbanistycznej PKZ dla województwa wrocławskiego.

*dr Lucyna Czyżniowska
Pracownia Urbanistyczna
PP PKZ – Oddział w Toruniu*

Sierpień 1985 r.

THE PROTECTION OF CULTURAL VALUES IN PLANS FOR LAND DEVELOPMENT IN PROVINCES

In this article the author discusses problems arising from conservation proposals with regard to plans for land development in Polish provinces. The first part of the article gives a short account of a growing interest of conservators in these problems. Further on in the text the author lists the works undertaken after the introduction in 1975 of a new administrative division of the country and the works done after 1977 when first plans for land development of provinces were reviewed. These measures were aimed at working out rules of procedure concerning the principles of including problems of the protection and use of cultural values in the plans.

In the next part of the article the author presents a conservation study based on the example of Toruń province in

order to test in practice a scope of proposals made and possibilities to have them introduced into the 2nd generation of plans for land development in provinces. The author discusses the employed technique of work, gives a brief description of the analyses made and points out the mistakes which should be avoided in the work on conservation guide-lines for Wrocław province. When emphasizing the importance of "Guide-lines for the Report on Problems of the Protection of Cultural Values in Plans for Land Development" drawn in the fall of 1981 by the Experts of the Inter-Branch Commission for the Rehabilitation of Towns and Old-Town Complexes, the author has stressed the need not to mishandle the content of this document in the preparation of executive instructions for the new 1984 Law on land development.

CALOGERO BELLANCA

HISTORYCZNE CENTRUM PALERMO

Historyczne centrum Palermo jeszcze kilkadziesiąt lat temu stanowiło serce miasta. Otoczone murami i wałami, pochodzącymi z okresu władzy dynastii aragońskiej, którego piętno jest ciągle widoczne w pewnych niewielkich fragmentach miasta. Miasto wzrastało zgodnie z naturalnymi warunkami, ściśle się do nich stosując lub przeciwstawiając według idealnych zasad geometrii. Dzisiaj zostało pozbawione naturalnego kontekstu, który je określał.

W Palermo poszczególne okresy historyczne, z wyjątkiem okresu wojen punickich, mogą być dokładnie odtworzone. Jednym z najwcześniejszych, a do dziś widocznych, etapów rozwoju jest miasto muzułmańskie (przetrwowało aż do przemian w XV i XVI w.), charakteryzujące się nieregularnym systemem ulic, bocznymi przejściami o lokalnym znaczeniu (*aziqqa*) i rozgałęzioną strukturą ślepych zaułków.

W drugiej połowie XV w. rozpoczęły się, zainicjowane przez senat, przeobrażenia urbanistyczne oparte na kompleksowym programie powiększenia i uregulowania przestrzeni miejskiej. Równocześnie z odbudową pier-

ścienia okalających murów, które w XV w. istniały w połowie, kontynuowano modyfikację systemu ulic, szczególnie wzdłuż osi Cassara (1564–1584), poszerzonej i przedłużonej w celu osiągnięcia brzegu morskiego. Tym samym przeprowadzono pierwszą, wielką urbanistyczną regulację średniowiecznego założenia miejskiego, opierając się na wyraźnie sformułowanych zasadach.

Nowe zakony powstałe w okresie kontrreformacji po Soborze Trydenckim, rywalizując między sobą aktywnie uczestniczyły w rozbudowie miasta. Otwarcie Via Maqueda – zaplanowane w 1596 r. i przeprowadzone w 1600 – zrationalizowało urbanistyczny układ przez skrzyżowanie ulic. Utworzony w ten sposób plac *Quattro Canti* (Piazza Vigliena lub Teatro del Sole), nawiązując do tradycji średniowiecznej i podnosząc rangę Kościoła, wprowadził Palermo w nową, manierystyczną, a później barokową, kulturę Europy. Powstanie placu stworzyło podział na cztery dzielnice: Palazzo Reale, Monte di Pietà, Castellemare, Tribunali.

1. Palermo, Piazza Magione, plac zrujnowany po drugiej wojnie światowej; według planu urbanistycznego projektuje się tu nową ulicę

1. Palermo, Piazza Magione, all ruined after the second world war and the attempt of a new street for realize the urbanistic plan

Epoka baroku w zasadniczy sposób zmieniła oblicze miasta. Powstały budowle najróżniejszych typów, wznoszone według niejednorodnych planów: budowle z jednym wejściem i położonym za nim osiowym dziedzińcem, z dwoma wejściami i ciągiem schodów na głównym dziedzińcu, z trzema wejściami; a dalej kościoły i klasztory, bramy, place, liczne pomniki, fontanny, kompleksy architektoniczno-rzeźbiarskie, pojedyncze elementy plastyczno-dekoracyjne, elementy sakralne wplecione w układ urbanistyczny. Fundamenty były formowane z wielkich, ciosanych brył z tuffowego kamienia, łączonego zaprawą glinianą. Nadproża i posadzki wykonywano z drewna. Stropy miały konstrukcję belkową, bez belek poprzecznych. Pola między belkami wypełniano plecionką, pozostawioną do wykończenia stropu. W XVIII w. miasto rozwijało się wzdłuż przedłużenia Via Maqueda. Tak powstała Viale della Libertà – od 1848 r. główna oś założenia miejskiego.

Wraz z przyłączeniem Sycylii do Piemontu oraz pierwszymi projektami reform (1860) powstał problem (istniejącego do dziś) podziału Palermo na cztery dzielnice. Ten pierwszy plan zawierał zapowiedź zniszczenia dotychczasowego układu urbanistycznego. Projekt z roku 1885 narzucał sztuczny podział dzielnic przez poprowadzenie w każdej z nich czterech dróg. Następne projekty, z roku 1939 i 1962, postulowały przebudowę miasta według tych samych założeń. Na szczęście, wprowadzono je w życie tylko w ograniczonym zakresie.

Druga wojna światowa, a potem trzęsienie ziemi w 1968 r. zostawiły trwałe ślady w strukturze i dziejach miasta. Stopniowy exodus mieszkańców spowodował wkrótce spadek liczby ludności. Stare centrum o powierzchni 250 ha stanowi dziś 8% całkowitego obszaru miasta i zamieszkuje je niespełna 6% stałych mieszkańców Palermo.

Obecna sytuacja tego zespołu urbanistycznego jest taka, jak innych obszarów południowej Europy, które

w okresie powojennym rozwijały się w anormalny sposób, ograniczający odwieczny związek miasta z morzem i rolniczym zapleczem. Analiza gęstości zabudowy, stanu jej zachowania, stopnia przeludnienia oraz systemu urządzeń i służb miej-

2. Palermo, Oratorio dei Bianchi z zachowanym fragmentem dekoracji

2. Palermo, the house and the Oratorio dei Bianchi, part of the decoration in the Oratory is preserved

3. Palermo, Porta St. Agata, jedna z bram miejskich, przed restauracją, 1980 r.

3. Palermo, Porta St. Agata, one of city gateways, before the restoration, 1980

4. Palermo, dawny klasztor Św. Anny; wyraźna degradacja i niewłaściwe użytkowanie

4. Palermo, the ex convent of St. Anna, adjoining the church on the right; now is clear the degrade and inaccurate use

skich ukazuje degradację historycznego centrum Palermo, nie spotykaną w innych europejskich ośrodkach. Degradacja ta nastąpiła pomimo najwyższych wartości historycznych, artystycznych, architektonicznych i urbanistycznych starego centrum, będącego dobrem całej miejskiej społeczności.

W obecnym centrum miejskim – poza świeckimi i kościelnymi budowlami, które w większości wypadków są świadectwem trwającego od wieków upadku, związanego z zaniknięciem klasy społecznej, która je stworzyła – widać zniszczone i opuszczone budynki (często na podstawie zarządzeń ewakuacyjnych wobec zagrożenia budowlanego), nowe obiekty, tandetne i chaotycznie skonstruowane ze względu na swój handlowy charakter. W sytuacji, gdy zanikło tradycyjne połącze-

nie miejsca pracy i zamieszkania, rynki – przykłady wartości symbolicznych – utraciły swoją funkcję.

Tak wygląda oblicze miasta, które nie próbowało rozwiązać swoich problemów, jak w ostatnich latach uczyniło to wiele innych ośrodków europejskich, posługując się skutecznymi metodami urbanistycznymi, nawiązując do użytkowych potrzeb mieszkańców.

Ostatnio pojawiła się nadzieja na zmianę sytuacji Palermo. Po czterech latach pracy grupa specjalistów przedstawiła program rewaloryzacji historycznego centrum. Trudny okres powinien minąć, a wraz z nim era zatarasowanych ulic i walących się domów – przykry rozdział w najnowszej historii miasta.

Nowy program przestrzenny, zarówno w skali narodowej, jak i regionalnej, odpowiada normom wypracowa-

nym dla historycznych centrów. Czterem dzielnicom przywraca pierwotną funkcję kulturalnego oraz administracyjnego centrum miasta i regionu. Uwzględnia również problemy higieny i zdrowia, nie rozwiązane od przeszło wieku. Wydaje się niezbędnym instrumentem do rozwiązania problemu odrodzenia miasta. Przede wszystkim jest to projekt rewolucyjny, podporządkowujący wszelkie działania zgodności współczesnej funkcji organizmu miejskiego jego historycznemu charakterowi. Program w swej intencji kładzie kres dewastacji miasta – bezmyślnym rozbiórkom, niewłaściwemu przeprowadzaniu nowych ulic i jasno określa zasadę funkcjonowania całego organizmu miejskiego. Koncentruje się na systemie komunikacji, dając pierwszeństwo ruchowi pieszemu i w ten sposób przywraca historycznemu centrum jego pierwotne znaczenie. Podejmując próbę odwrócenia obecnych tendencji, liczbę mieszkańców historycznej strefy określa na 50 tysięcy. Wskazuje również na elementy konieczne do zachowania charakteru miasta, takie jak: tynki, ro-

dzaje rur kanalizacyjnych, użycie tradycyjnych płyt brukowych, uporządkowanie sztyków i witryn sklepowych zgodnie z architektonicznym porządkiem fasad.

Działania rozpocznie się od restauracji niektórych zrujnowanych budynków i przywrócenia funkcji mieszkaniowej.

Projekt zajmuje się zagadnieniem scalenia wolnych miejsc, pozostałych po zniszczeniach i mniejszych akcjach budowlanych. W pewnych sytuacjach sposób zagospodarowania tych terenów rozwiązuje się poprzez otwarte konkursy. Trudne okazało się ustalenie przeznaczenia terenów zielonych i tarasów przykrywających nowe budynki – i w tym wypadku program okazał się skutecznym narzędziem. Pozostaje jedynie stosować się do niego w czasie realizacji.

arch. Calogero Bellanca
Palermo

(z jęz. angielskiego tłum. Maja Łozińska)

THE HISTORIC CENTRE OF PALERMO

Except for the period of Punic wars individual historic periods in Palermo can be reconstructed in detail. The 2nd World War and then an earthquake in 1968, left a permanent vestige in the structure and history of the town. A gradual exodus of inhabitants soon resulted in a drop in the number of the population. The old centre with the area of 250 ha accounts today for 8 per cent of the total town area and is inhabited by nearly 6 per cent of Palermo's inhabitants. The present situation of this urban complex is similar to the situation found in other southern regions of Europe, which in the postwar period developed in an abnormal way, restricting ages-long links of the town with the sea and agriculture.

Recently, hope has been raised that it will be possible to change Palermo's situation. After four years of work a group of specialists has put forward a programme for the rehabilitation of the historic centre. Both on a national and regional scale a new spatial programme corresponds to standards set for historic centres. It restores to four districts their original cultural function and administrative centre of the town and region. It also pays attention to problems of hygiene and health that have been left unsolved for nearly a century. It seems to be an indispensable instrument in solving the problem of the town's rebirth.

First and foremost, this is a rehabilitation project, subordinating all actions of the concordance of a modern function of the urban body to its historic character.

MIROŚLAWA PABIS-BRAUNSTEIN

GODŁA POLSKICH APTEK ZABYTKAMI RODZIMEJ KULTURY

Decyzją z 1 czerwca 1974 r. Ministerstwo Kultury i Sztuki – Ośrodek Dokumentacji Zabytków zaleciło Biurom Dokumentacji Zabytków, a także wojewódzkim konserwatorom zabytków, aby włączyli dawne godła apteczne do swych prac przy ewidencji zabytków. W praktyce fakt taki jest równoznaczny z uznaniem godła polskich aptek za zabytki rodzimej kultury materialnej i tym samym oznacza wzięcie ich pod ochronę, co miejmy nadzieję umożliwi ich zachowanie.

Aby zatem stworzyć historyczne podstawy do ocalenia niebagatelnych resztek dowodów farmaceutycznej kultury, dokonałam kwerendy i stwierdziłam istnienie 163 godła aptecznych¹. Kwerendę prowadziłam na podstawie zachowanych w Muzeum Farmacji Akademii Medycznej w Krakowie unikatowych ksiąg i dokumentów gremialnych, dotyczących aptek b. Gremium Aptekarzy Krakowskich, aptek b. Gremium Aptekarzy Galicji Zachodniej, aptek b. Gremium Aptekarzy Małopolski Zachodniej w przedziale lat 1802–1939². Ponadto ko-

rzystałam z akt personalnych zawartych w tekach dotyczących aptek i aptekarzy należących do wymienionych wyżej Gremiów, obejmujących obecne tereny makroregionu południowo-wschodniej Polski, a także ma-

² Źródła archiwalne Muzeum Farmacji AM w Krakowie, w tym: *Acta Gremium Aptekarzy Galicji Zachodniej z lat: 1865–1920*, rkps, nr 1489; *Księga aspirantów (1887–1934)*, rkps, nr 1828; *Księga dochodów i rozchodów Gremium Galicji Zachodniej (1888–1895)*, rkps, nr 1852; *Księga do zapisywania członków Gremium Aptekarzy w Krakowie (1818–1894)*, rkps, nr 1825; *Księga do zapisywania protokołów z posiedzeń Gremium Aptekarzy w Krakowie (1874–1909)*, rkps, nr 1826; *Księga członków Gremium Aptekarzy Galicji Zachodniej 1853–1935*, rkps, nr 1827; *Księga uczniów Gremium Aptekarzy Galicji Zachodniej 1893–1931*, rkps, nr 1830; *Liber actorum P:(harmacopoeorum) Cracoviensium 1803 (1801–1899) – Księga z działalności (protokołów) Aptekarzy Krakowskich*, rkps, nr 1822; *Liber Gremii Pharmacopoeorum Cracoviensium 1803 (1797–1879) – Księga Gremium Aptekarzy Krakowskich 1803*, rkps, nr 1824; *Liber Subietorum G: C: P: Cracoviensium 1803 (1801–1894) – Księga subietów Gremium Krakowskich Aptekarzy 1803*, rkps, nr 1823; *Protokół posiedzeń gremialnych spisany od 1890–1916 roku*, rkps, nr 1841; *Spis aptek właścicieli tychże, dzierżawców lub zarządców i wykaz wkładek od roku 1897 (1892–1903)*, rkps nr 1840; oraz teki nr: 5, 10, 17, 33, 37, 39, 40, 42, 47, 48, 69, 96, 119, 141, 153, 154, 184, 185, 186, 194, 207, 229, 256, 270, 271, 318, 340, 349.

¹ M. Stachoń, *Dzieje powstawania i rozwoju aptek na obszarach działania b. Gremium Aptekarzy Krakowskich w l. 1802–1939*, praca doktorska, Archiwum Muzeum Farmacji Akademii Medycznej w Krakowie, nr 5619.